

ПЕТАР КОЧИЋ

Доста се често чује, кад је реч о Кочићу, извесна бојазан за његову савременост. Вели се: политичко стање у Босни промењено је; друштвено и економско стање босанског тежак промењено је; отишли су бестрага рајински терети од оба зулума, крвавог турског и сухог аустријског; нема више хараџа и мирије, ни царског глобљења за облицу дрвета; нема босанске регimente и Граца, босанског гробља; нестали су "палиграпи", "земљана влада" и "главати господари". Полако дакле, вели се, бледеће велики део Кочићева дела, све оно што је у кочићеву делу историје, што је Косово, па турска и аустријска суданија.

По таквом мишљењу творевина Кочићева била би заиста врло великим делом од карактера повремених, више историјског него чисто уметничког. Намеће се дакле питање Кочића уметника, Кочића утак савременог писца.

Кочић и кочићевина, сведени на чисто идеолошко, могли би се приказати у једној лепој монографији о патриотизму. У оквиру те монографије поставила би се следећа схема питања и одговора. Прво, шта претставља Кочић расним бићем својим? Претставља традицију, српско име, косовски завет у смислу закопане народне правде и продужене трагедије. Друго, шта претставља Кочић личношћу својом? Претставља жарку љубав према завичају и њеном тежаку, према "Крајини ђутој" и "Босни, земљи племенитој и честитој". Треће, шта је и какав је Кочићев лични живот? Нема га, јер га нема борбени босански патриот. Шта је, у вези са

том схемом писао Кочић? Писао је искључиво то троје: чешћу за слободом и правдом; патриотизам српски и босански; и људе без личног живота, "силину и пасјалук", буди и нарави оних који занемарују и газе личне животе.

Су чим од тога трога је дело Кочићево савремено сада и даље и даље, и шта је у том савременом делу од најбоље уметничке вредности?

Косово, нити је престало нити је нестало, нити ће икада док је нас. Не почиње оно од кнеза Лазара, него још раније. Немањин брат Тихомир претрпео је пораз на Косову када је, с помоћу Грка, покушавао да врати престо који му је Немања престоје био. Од тога Тихомира, од кнеза Лазара и Мурата, преко разних устанака, преко владарских напора Негошевих и његове поезије, преко Куманова, преко поезије Ракићеве, преко Младе Босне и сарајевског Видов-дана, преко Албаније и Кајмакчалане, преко средњовековне наше уметности, преко Мештровића - оно, Косово, живи и живиће и сутра и прекосутра, иако увек као нешто друго и треће, политичко, културно, уметничко, научно. Косово, то је све већа и већа сума истина с којима се ми држимо и у нечем битном не мењамо. Као што латинске државе још од древног Рима повлаче своје *mos, ius, fas*, то јест, вољу, правичу, и наредбе од људи и по бошјем и моралном закону, тако ми и држава наше носимо наслеђе косовско даље кроз разне савремене догађаје, али увек са везаношћу за нешто што је древно косовски елемент у нашим природама и опредељењу.

А туга над Босном и над босанским тежаком, зар није исто то, део оног што је започело на Косову у смислу

материјалном и духовном, део турског владаке. И аустријско владање је Косово, јер се Аустрија надовезивала на Турску и док је Турска била јака и кад је у болесној Турској плануо младотурски покрет, па се Аустрија поплашила препорађаја Турске и можда договора са Србима. Аустрија је, сасвим као раније Турска, притиснула била цело српство. Зна се, године 1885-те, у један мах је изгледало као да ће млада Србија поделити судбину Босне, ући некако под власт, па можда и у границе Аустрије. А у Босни се Аустрија, баш као и Турци, осећала боље но игде. Године 1893-ће, лист „*Illustrirte Zeitung*“ донео је ново име за Босну: „*Neu Oesterreich*“. Кочић је после вратио ту љубавност и крстио од своје страве новим именом Аустрију и Турску: Виринђи и Инђинђи. У Староставној књизи Симеуна Ђака писано је ове редове. Од неке године "завладаше Виринђи у Босни, у срцу и снази српског отечества, и настаће у земљи превртанија и друга суданија". Па даље: "Инђинђи, кад се почео силазити са пријестола, запео је ћурчином за златан ексер, и није могао саћи; а Виринђи, кад се пео, остао је Инђинђи ногом на подрпану лисичју ћурчину, те се није могао попети". Та једна на друга успете опачина покрила је цело српство баш као некада Косово, све до последњег по реду Косова 1912-те. Са тада обновљеном косовском идејом дигле се младе снаге у Босни. И опет се том идејом ушле су српске армије у рат 1914-те године.

Ето дакле Косово непролазно, у једном дугом ланцу који се не кила, само што с временом узек у нешто друго вуче.

Патриотска директива у Кочићеву делу израз је

једне особите страсти: да се памти све што је било, да се ништа не заборави, иначе народ губи прошлост и историју, и губи себе. Уметност, поезија, то је можда уопште особит напор да се памти; а епска поезија је само то. Епске творевине дижу се стога изнад временске уметности. Дело Кочићево безмало у целини својој има историјску дијективу, и епског је карактера. Његови босански горшаци имају личних обележја, али су ипак израз једног колективног менталитета и херојства. То су људи који заборављају личне животе, живе надземни над опште народним страдањем и чемером, над тужним ликом своје мучне земље. Људи који тако рећи не спавају. Већу тр људи ћутања и неповерења, ваглине; људи ракије и њених испарења које увеличавају стварност; људи ноћних разговора; очеви стармале деце и другови горких шалција; људи узбуђених машта и "силина и пасјалука".

Иад је Кочић писао "силаина и пасјалука" добро јем знао шта каже, знао и по себи и по Босанцима својим. Кроз писање Кочићево сви смо познали те чудеке патриоте босанске који не траже за своје чужње еквивалент у спољашњем свету; који проводе живот не сагледајући ни сенку неког испуњеног идеала. Кочић је свој борбени самопрегтор истоветео са кретањем у животу целе Босне, хероизирао Босну, изазвао на површину оно нешто отмено чега има у сваком облику босанског живота, па и у облику националних борби. Зрели људи су трпели гоњења са лепотом младићких ставова; а највећу националну жртву Босне дале су нејака и чиста деца. Они који су живели с оне стране Саве знају добро да је сама Аустрија осећала чару босанске; може се

рећи да је Аустрија била заљубљена у несрећну своју провинцију, и бранила је од мађарске похлепе с љубомором и љубоморним страхом.

Кочић је био национални песник и национални политички борац. Он је трибун и врста гуслара. Био је бунтовник и робијаш. Био је дунав и наиван. Од свега тога има трагова у његову стварању. Он је волео народно предање и своју земљу и с политичком памету и с романтичним срцем. Од тога укрштена има много трагова у његову делу. Политичко обрачунавање понекад је сметало творачкој машти. Сетите се познате драмске скице Јазавец пред судом. Давид Штрпца је Кочић приповедач видео у причи. И боље би било да је Давид прича постао. Причу као такву разбила је заједљива машта и потреба освете и ударца Кочића политичара. Кочић политичар је као у неки тврд бич усукео причу, усукео је у један дуг сатирички сценски монолог, сјајан местимично, али прескупо плаћен жртвованом причом, драгоценим типом једне репрезентативне новеле, типом босанског тењака који се не зове бадава Давид Штрбац. У Давиду се десило тачно оно што и у Кочићу: једно болно срце, које ће на крају пропитати стилем постским, пустило је испред себе језик стила памфлетског.

Наравно, и срећом, преовлађивала је код Кочића писца његова велика романтика. Од чега је долазила велика романтика тога човека кога је чулност жмјрила и херала? Долазила је од жарког патриотизма његове, од бола над другима, не од похуле своје и за себе. Велика романтика Кочићева, то су оне његове приче које је инспирисала Босна мистичких мушких снага. Ту жена нема. А иначе, све-

једно је да ли је реч о босанском сељану, босанском бику, босанском годишњем времену или планини. Чувена је кратка прича о биму Јаблану који се спрема за борбу с царским биком. Чобанче Јабланово меша своје енергије и своје срце са срцем животиње. Чувена је можда најпесимистичнија прича Кочићева У међави, где се стрехота планинске зиме персоналификује демонски, постаје зао бог босански. Преко таквих прича је Кочић истерао до чисте поезије, до онога што је рађено са сублимираним патриотизмом духа, до онога што је увек савремено.

У најбољим причама Кочићевим доминирају крупне, епске, мушке фигуре. Човек-орлушина, такав као камен, доследан и веран до лудила. Или противност од тога, али опет портре густих уљаних боја: човек покретан као алкохол, који машта славне стваре стојећи усред јадила живота; који са мушки раскалатном ведрином лаже, дочерава и лутаије, меша неприкосновену прошлост са комедијом садашњице. То су фигуре запредних уметничких тоналитета, јер је једна ова тамна, а друга ова фосфоресцира. Једно је мрачајски прото, у краткој причи под таквим насловом; а друго је, у низу пет повезаних причаца, буфонски јунак Симеун, Симендаш, ђак од манастира Гомјенице на Крајини Љутој. Трећи међ њима, нарочито ако се замисли ван позоришта, у причи, **Давид Штрац**, адвокатски мозак седење босанског, који је замислио да тужи за крађу јазавца, и приреди, у аустријском суду, строги испит над мизеријом "високославне и високославних истих". Те три фигуре стоје, и стајаће, видљиве, руком опипљиве, основљиве. Телом својим додирују наша тела, и пошто нам прођу кроз душу

уселе нам се за трајно остајање у памћење.

Како људи који су Кочића ближе знали, да је био приближно онако чулен како је своју планинску младеж призивао у врсти прозних песама: да с пролеће "провичу" и јуре у гору да љубав нађу. И како ти исти људи да је Кочић и сам био "врлетан" и "ћомнаст", пун ћуди, понекад локализовано неприциозан, понекад сав разоран, доста тежак човек. Шта је од тога двога више носило Кочића творце: чулна страственост, или комплекс планинског босанског карактера који се носи с јавним животом? Речено је већ да је љубавних мотива код Кочића сасвим мало. У првој његовој причи, Туба (1901), онај део у којем је љубавна повест, и краћи је и сасвим је слаб. А чим је дошло до сцене сањачког збора и разговора, развило се нешто самостално, јачина сначила, и као кад се на тињевину баца сухо грање, почело је да пламти, греје, диме, пева. Од тог првог свог искуства Кочић као да сам себе упознаје и прелама. Сем оних потпуно неиндивидуализованих жена у прозним песмама, другим речима сем једне једине Мргуде (Мргуда) нигде више жене, ни романтичне љубави или сексуалног проблема.

Мргуда је биће индивидуално, а прича о њој јакa, страсна, кратка и нагла као врисак. Мргуда је право коичево чежње на женској страни. Потекле као рогате. Пита свога драгана горопадно страсно: "Оћеш душе? А у чему је душа? Је л' у крви?" - "Ето ти душе!" - крв шикну и рана (од ножа) се разврати". Али ова прича Коичева са женом-јунакињом биће и последња таква. То је један од парадокса босанске тврдине, опорине, стидљивости, горштачког а-

скетства, пасјалука и ината - у Кочићу, и у његовим фигурама. У Восни је мушки принцип на челу живота, и љубавне историје се догађају, али нису велики проблеми. Има мушкарца, нема љубавника. Има љубави, луде, дивље, а нема љубавника. Ахмед Муредбеговић је још јаче од Кочића приказвао тај чисто физички, "црни савдех". "Урла од страсти као да би вука с јавњетом на губици пустио да прође кроз махале".

Чињеница да Кочић, млад човек од двадесет и неколико година, човек великог темперамента и песник, да он брише из своје уметности жену, та чињеница испољава важну околност. Ону већ поменућу да Кочић занемарује и своју туђе личне животе, и везује се дефинитивно за живот Восне. Испољава се тиме основна црта Кочићева карактера: да је он човек једне реалности. Восна ће бити и остати за Кочића творца и земља и жене, и наука и уметност, његов разум и инстинкт, његова племенитост и његов инат. И Кочићеви људи су јунаци једне реалности. Ти људи, били какви били, тамни, суви, без изнутрице, какав се види мрмљавски прото; или са изнутрином у коју се једнако ракија лова, као Симеун ђак; свакако људи који, као у бајци, живе без новаца али са идеалом - ти људи једне реалности јесу суштина Кочићеве Восне и његове уметности. Одговарају ли ти људи стварности? У годинама недавно прошлости било је за то доказе више но доста. Нико од младе Восне није изневерио, јер су сви унапред бацили били личне животе. Атентатор кроз године мука за једну реч не може исказ пред судом, јер је унапред бацисао био лични живот. Осуђеник остаје на белом хлебу годину дана, и миран

је, јер је унапред бацно био свој живот. Ти херметички затворени животи људи који су се монашки запитивали у једну реалност, то је била величанствена стверност Босна и Херцеговине кроз много борбених година. То су били духови велики у области господарења над собом, над телом и душом својом. Кад прегледате фотографије тих људи, ви видите да се сва плот на њима спекла и сасушила.

Године 1904-те читао је Кочић свога Јазавца у Београду, у сали Коларчевој, за корист Кола српских сестара. У београдском листу тога доба читамо: да је дошао "приличан број посетилаца"; па даље: "на овом часу није било ни једног новинара"; па даље: "бида је српска интелигентна публика (не аристократија)". О самом комаду нема ни речи, ни похвалне ни покудне. Зашто? Свакако из разних разлога; али можда и зато што сатирична литература није најбоље што је Кочић давао. Кочић није био сатиричар, иако је био духовит. Он је био огорчен више с болом него с гневом. Човек са култом бола и етиком и естетиком бола, није заправо сатиричар. Сви смо видели на сцени Давида Штрица са његовим јолпазом Јазавцем пред аустријским судом. Једнако се дешавају неспоразуми и каремболи, али понекад због некаког језика и стила званичне Босне. Давид, кад узме реч, а узима је једнако, епски је опширан. Он је сјајан и дирљив наизменично, али правог позоришта нема, јер су све остале личности само статисти. Пренемагање, шаратлук и ироније Давидова враћају се натраг у њега, јер долажу само кроз његову досетљиву реч, кроз прецизан језик, а не кроз неке сударе правог сценског карактера, Кочић није дао претставницима Аустрије неки деспотски став, није до-

нео на позорницу дутманина Швабу. Ти Аустријанци су неки индиферентни ђалови, и статирају око великог монолога Давидова. Кочић није био драмски писац. Патриотска узбуђеност, која је добра за епска кретања, није добра за позорште. Јазавца се и завршује не драмски него мелодрамски; Давид се заплаче и говори ону познату: "господини моји, у мени има милијун срца и језина, и ја сам данас плак'o испред милијун душа".

Суданија, врло је слична Јазавцу: апсеници играју аустријски суд, и кроз бескрајна понављања масакрирају језик, параграфе, канцеларијски стил. Те ствари Кочићеве вреде оним у себи што је приповедачко: пластичним сажетим типовима које је формирала окупација, и који се оцртавају кроз снажну реч, кроз један чудесан језик који погађа читаоца кроз свих пет чула његових. Да Кочић није био сатиричар и памфлетист, то доказују, у тадашњим новинама, његови озбиљни, врло мирни чланци; а у причи, околност да Кочић није заоштравао противности, није бруталисао супротности. Није никада описао беговски раскош или инет; није израдио неког Немца дутманина; није обрадио ни неког српског феудалца и његов изоловани живот над сиромашним светом. С друге стране, није описивао тешке радове сељана, њихове обичаје, њихове усмене законе. Чак се личним описом мало заносио: ни карикатура аустријског типа, ни идеализација домаћег типа није га мамила. И кад се ретко јави лични опис, сумаран је. "Владика нареди да му дође Ситвуа. Кад се помоли Ситвуа од Крагујевце - једна мајко! - сав се крши у срми и под пусатом, једна му ногавица од чаншира зелена, друге црвена, а за њим штенти

и питти седамдесеторо вижлади". Један француски покрајински писац метнуо је на чело своје књиге: "Ко не зна за бео лук, за сир шаброд и за зејтин од орах, нека одмах затвори ову књигу". Кочић не да није описивао јела, него, како смо видели, ни врло важне ствари, са којима би једна страна у причи одмах добила, а друга изгубила бар половину ситуације. Кочић је писао душе, душе по земљи босанској, јер је писао из најјачег, тако рећи мистично националног настројења. Писао је као да пише књигу старо-ставну, а не сатиру и памфлет савремени.

Све дело Кочићево је историја душе. Над селану неправедно оцењују берићет, он се с почетка брани како би се бранило свако тело, па онда избаци душу на меџдан и одлучи: "Носи, носи све! нека царевина не пропаде, а ја ћу штап у шаке, торбу на раме, па у бијели свијет". Кочић лично, с душом је својом на попришту. "Робовао сам савјесно и беспријекорно, без жаљења и роптања на судбини" - пише он у једном писму. А чувени говор његов у сабору о аграрном питању и откупу иметова, иако је пун аргумената и цифара, јесте пре свега крик душе за понижене и увређене. Кочићев је дух, и његов печат, стајао и на целом сабору. Рад и слика тога сабора, пред оне чудне, ако би се смело рећи метафизичке политичке догађаје, били су пуни нечег душевно страдалног а не политички затрованог, премда је било и тога, и не мало. Читамо извештаје и са тих седница у тадашњој Кочићевој Отаџбини и у Мусава-ту, листу муслимана који су се борили заједно са Србима. Мало мало, па празан стубец, забрањен текст; мало мало, па велика смелост, која је ваљда хипнотисала и цензора.

Нешто психотично: час се Босанци плаше вешала, час се Аустрија боји Босанаца. Значиле су, и такве новине и оне-кве седнице, издиг на висину великог духовног судара. И заиста је напредовао сабор постепено у ону историјску седницу од 13 децембра 1913, кад су др. Некић и Ато Шола прочитали изјаве, па онда, редом, стали излазити, њих двоје, па остали. Последњи је изишао В. Грђић довикнувши цитат из поезије, уосталом пророчку реч: Жари, пали, удбински дијелару, док и твојој кули реда дође.

Кочићев свет који занемарује лични живот и одупи-ре се душом а не телом - развио је у себи једну хладну, тврду, скоро нечовачну гордост, и служио се њом као ек-тивним и пасивним оружјем и против непријатеља и против пријатеља. Реч је о гористама који су трпели две силне царе, две сасвим различите расе, а међу се се делили у три вере. Прва реакција гордости била је, у таквим прили-кама, искључивост, искључивост сваке врсте. Свет је живео лицем окренут гудурама и шумама, а налицјем свему осталом, туђину, суседу, брату. Кочић пише: "Све је ђуто, горопад-но, и тврдоглаво на 'вој планини и испод ове планине. У нас је ријеткост питом и 'вамо покоран човјек". - "Мужко, женско, у љубави или у борби, све је горопадно и нагло". Занимљиво је да Кочић не каже "гордост", основну црту ка-рактера; него гордост ситни у особине које су више елемен-ти темперамента: ђут, горопадан, тврдоглав. Има и то свој разлог. Увек пред туђином, увек зависан од оцена туђина и кад је добар и кад је зао, Босанац је намрзао да буде и добар и зао, крио какав је, правило се горим но што јесте. То су она стања када је принос осетљив као опечено место,

па не трпи ни мелем. Част и понос постадоше за човека Босанца ствари тако скривене и метафизичке, да га је и сама пажња и частвовање држило. Дављао је кроз такву гордост и такав понос; и сродство и љубав су га мучили; плашио се сваког разнежавања, све више ниско и усамљивао се. "Планинска су срца тврда, Воле своје, јаде своје, жеље своје не кажу нином, већ их носе у гроб сабом".

Ту солидарну, унутра окренуту гордост осетили је и признала Аустрије, и запазио сваки странац путник. Име мале провинције Босна памтио је цео свет; оно се натурало и завојевачима и окупаторима. Турчин се волео звати босански Османлија; потурченик се звао босански муслиман; туђин друге расе се звао босански куферан. Само се Босна није звала друшчије до Босна. Кад је један енглески аутор писао о "словенским земљама" у Турској, европска критика је тражила Босну именом њеним.

Кочићеве сељаци у причама говоре о својој Босни са поносом који изазива. Каже један од њих Аустријанцу кад је овај признао да му је у Босни добро: "Оно, брате, богме да речаш да је рђаво, и није. То ми знамо. Ама баш да си тамо ост'о (одакле је дошао) не би се кај'о, јер, господине, курва је Босна! Мјере јој нема, па то ти је!" Карактеристичан је израз "мјере јој нема". Сељак ту оперите с васионским појмом који искључује свако поређење. Тај израз сведочи о једном сељачком идеализму који, не залазећи ни у шта материјално, у материјалном свом свету зна за највише и немерљиво. Сељак тај као да некако са врха света гледа своју земљу; његова земља чини му се прат свих даљина.

Мали босански свет Кочићева времена настављао је и волео из давнина убицајене седељне крај манастирских котла за печење ракије. То су мушке седељне са мушким разговорима; седељке са пробањем и пијењем ракије, са разговорима "големи слободе". Ту се, као у некој чудној школи и биртији истовремено, понављало опет и опет оно што се не сме заборавити. "Еглендисало" се на мушки начин, с дебелим шалама, с бруталном искреношћу. Са седељки крај казана је Давид Штрбац сабрао све оно што му је развило снагу посматрања и ироније. "Ја нијесам Срб" - вели он. "Погледај ме, господине: мјерио сам се на два царски кантара, на турском кантару и на кантару овог вешет цара, па ни драм маље ни драм више од двадесет и чет ока. А над се Срб у мени напире и надме, нема тог царског кантара на овом свијету који би ме мог'о измјерити". Крај казана је Давид сазнао да је поглавица Босне фон Алпел хорав, и теко је пред судом извео познату сцену: "О, чекај, љубим је, да је видим! А зар хорави наша Земљана Владе, год јој везин! Зато нама, грдна рано, све хораво и иде у овој земљи!" Тај котао крај манастира био је као неки мали збор народни. Нешто старовременско струји из манастирске цркве са разлупаним прозорима; нешто од оне слатке примитивности над је отаџбина значила, регби, ето такву једнодушну заједницу крај котла уз манастир Гомјеницу, задужбину Немањина. Пите Кочић: "То старинско вријеме нашим славим и ојађеним душама мираше као узели босиљак и свето миро".

Едење сељана, долазак калуђерских прилика у раси и дугој коси, мешање ракијске вође и тамјана, разговори

стариноски, неки лепорек шалрија чија лаж важи као истина - Кочић је од тога начинио једно централно збивање у својим причама. На једном месту поставља Кочић слику чудну, профану, вулгарну, а опет и језиву и свету, која би могла послужити за фреску иако не претставља друго до прилазак бретије манастирске котлу. "На авлиском зиду више котла затрепери свјетлост од свијеће, па се заигра по котлу, док се и по нама не расу. Изнад олтера према ватри указа се Сопронија Лубурић Кнежоповац, проигуман од манастира Гомјенице, и Симеун Пејић Рудар, ђак од манастира Гомјенице. Огинули некакви старе, лисичином постављене ћуркове, испријечили дугачке чабуке, па иду, и помало поспрћу, а ђаке пред њима носи дебелу воштану свијечу. - "Добро вече, ктитори и приложници сија свјетлије обитељи и всего мира". - "Бог добро дао, оци наши ду'овни" - одзвањаше се сви и поскакаше на ноге". Шта је то? Пијанка или летије? театар или ноћно скупљање несрећног света? чуваће ракије или народног духа? Од свега тога понешто, и баш зато историја наша и истина наша. Јер, знамо, и најсвјетлија историја била је некада профан живот, неред и туга, нешто без чврсте оплеће и јасног ритма, коленија портрета и сцена најлепших и најодвратнијих. И само негде дубоко кроз срца људи иде онај конач који везује у логику, па и у лепоту историјску, све, приву и ракију, накресане оце и "ду'овност", казан и чување завета народног. И збивање, крај казана уз манастир Гомјеницу свршују се чува: све српско постаје некако провинција Војне; сва Војна провинција манастира Гомјенице; а Гомјеница и Крајина љута провинција патриотског срца и пијане маште Симе-

уне ђака манастирског. Ту око котла расправљају људи о силаме добра и зла, о божјој помоћи и народним дужности-ма. Маговарају сељаци с поштом дугачка имена калуђера и скачу пред њима на ноге, иако ће затим пити с њима ракију. Не гледају сељаци у братију братију, него манастир. И баш зато што виде пропадање манастира, негују сами собом тајанство призе и значај старих задужбина. За нас свет је манастир одувек садржао мистичке силе, и име манастира је лично име. Баш као што су у давне времена људи замисљали мистичну силу у неком мечу, галији или сасуду, и надевали тим стварима лична имена.

Можда и Кочић сам много дугује седељкама пред по-
друмом манастира Гомјенице, где му је обудовањени отац
био игуман, а он сам провео доста младих својих године.
Можда је узнемирен и надахнут одлазио у своју собицу по-
сле еглена и галја. Можда је ту, из разних типова, из сво-
га оца, па и себе саме, понабирао елементе за Давида, и
за друга два своја бесмртна типа, мрачајског проту и Си-
меуна ђака. Тај прота је босански трпилац који се скаче-
нио пошто је омрзнуо и себе и све остало, престао јести и
пити. А Симеун је у личном животу не мање разрушен патри-
от, али се позивом да верује и воли, да крије ону своју
душу из које цеди књигу староставну, док за свет око себе
важи као перет и пијаница, весела и утешатељ. Прото и
Симеун два су лике нашег народа: немртвени лик паћеника
који је срце своје надживео; и мамурни лик народољупца,
парадног разметљивца и лажљивца са живим и топлим срцем.

Мрачајски проту, то су десетак наштампаних стра-
нице, али проту стоји пред нама у три простирале и баца

тамне сенке. Иде он чак и у четврту дименсију, јер та мрка прилика, завучена у самотно гнездо, помера на махове пемећу и карактером. Прото је задивљавао, сам пера и куза, храни две нивотиње које су му "сав род и сав сермија". Зури благосавим погледом пред себе, трза се, говори сам себи, смотава цигару, "отпуши неколико димова, па је по-вргне на брвно крај себе, гдје их је још једно десетак лежало, само мало отпуштених". Никома не иде, никога не прима, никома не верује. Куне и мреж, и пушку на готово држи, а једнако од нечега преза; а кад на прозору брвна-ре угледа лице једнога од двојице младића која вребају да виде проту, он се преплаши, унезверн: "Ко си ти? Шта сам ти крив?" Младићи некако уђу код прсте; уђу да би били сведоци неколиких сцена од олује и злоће. Прота грди и ружи све своје знанце, а нарочито деда и оца једно-га од присутних младића. Грди све жене, "ћурђије". Истр-чи у један мах у дворитште и за ништа убија вољено псето. Исприча тобожњу бруталну освету над покојном попадијом. Кува каву, да би једном госту дао да пије а другом не дао и да би, чим је видео сумрак, отерао госте. Наводимо једну страницу:

- Ама, како сте ви ушли, да вас пас не опази и не залаје? Нећеш више ни залајати, Џибовина ти се меса на Божић најела! - загрми, суну у собу, излете с пушном и, у трку, посрћући, изгуби се иза куће.

Пушка грмну, пас скину.

- Тако! Кад проту не знаш чувати, који с тобом залобај бретски дијели, а ти сад носи поздрав у панао старом Џибукарди! О - о! Ама како су могли ући?! - чули

се и, узбуђен, узнемирен, потресен до дна душе, ходе по авлији, носећи у руци задимљену пушку. - Неко ми и звона скинџо с авлијскије' врата! - врисну, упути се, духћући, вретима и стаде снажно теглити за дебео конопцац, који ми нисмо ни опазили кад смо ушли. Конопцац је био везан за кућни комјен.

Залупаше повелика, крупна, јасна звона, са свију прозора, врата, и са чађавог кућног комјена. Све су звона вјешто била повезана једно за друго. Он стао, па љутито вуче за конопцац, а звона циче, јече и потмуло се разлијежу.

Остави авлијска врата и стаде отварати стаје му-млајући нешто кроз зубе. Наглед коју стају отвори, а звона изнад врата цикне. Кад све обиђе, уири се мало, уђе у подрум и поче се разговарати с коњем који радосно зарза кад се врата отворише."

Оваквих фигура нема много у књижевности. Ништа мањи није прото од фигуре чувеног старца, горопадног манијана, Шатобријенова оца из Шатобријанових Мемоара с оне стране гроба. Шатобријан, да може, изненадио би се над нашим протом са дивљењем: Зар може још негде да има пасјелуна бесног старог бретонског виконта, и још негде да има перо које може што је његово, Шатобријаново, могло!

Шта је мрчајски прото? мизантроп? лудак? Стари свештеник је бесумње преврнуо у манију прогоњености, али њега су у младости стварно гонили Турци, једном умело не набили на колац, а после закоста припицали уз разбукталу ветру и на сунцу. Сем тога, никаква вајде од свега што је трпео! Можда је све што прото говори и ради, манијачки

гнев; а можда се од гордости прави безумен, над својим у-
часним животом. Кад један од младића напомену старом да
се зна да је много пропатио, прато дрекну: "Јесам. А шта
је теби за тим? Што сам пропатио, не казујем свијету!"
Прича о овом горостасном типу зато је тако кратка што се
протине енергије не могу анализати. Психологија нема кљу-
чева за те снажне природе које из себе увеличавају све
што их снађе. Понос претварају у порок гнева; гнев у само-
мучење. Дивним својим карактерима су против интелигенције
у себи; интелигенцијом својом су против пријатеља и не-
пријатеља око себе. За жену имају само чула; за земљу
своју страст која је акутна и јетка као инат; а за непри-
јатеља реч која трује и усмрђује. Реч Кочићева, реч Рин-
де Радуловића, реч Босне и Херцеговине могла је и може о-
но што каже један Муралбеговићев јунак: "док не покријете
од иједе у ријечима". Када год је понос уједно и инат,
Босанац ће о'вим или у лудило или у велику жртву. Кад су
осетљиви, осетљиви су до недруштвености, пасјалука, не-
активности. А кад овлада њима жива идеја и покрет, обори-
ће нешто велико или себе. Босанац често нема облика, али
је увек кохерентан. Тако је мрачајски прато најнекохерентни-
ји тип Кочићев, без једне пукотине у концепцији; без јед-
не пукотине у причи из које се слово једно не би могло и-
синнути; без лека у трагедији која је више дубока него ле-
па. Не доживевши ниједну правду, прато достигае у врти лу-
дила фигуру краља и мртвара.

Да бисмо од прате прешли на његову супротност, на
Симеуна јнаке, можда је угодно послужити се оном познатом
nomen est omen. Тамни прато се зове мрачајски. А Симеун

је наређао себи име, доиме, званије и резиденцију у десетак речи, као десетак шарених пера у перјаници: Симеун Пејић, Рудар, ђак од манастира Гомјенице на Крајини Љутој. Ваља одмах додати да је тај на своје звање манастирског ђака поносио Симеун већ сед и матор ђак, кога више од тридесет година не калуђере. Уосталом, њему, таквом каквом, то је баш и добродошло. Неко од оних крај котла запитаће једне вечери свога суседа: "Мореш ли икако знати што Симеуна не закалуђерише, кад друге, горе, и зегуманише, па и зајеромонашише". Вели сусед: "Туд је њему његова крива, хула! Он ће шјећети с тобом, разговараће се, братски ће се љубити и грлити, онда ће скочити и подвриснути: Стој! Буди мене миран! - па ће те на мртво име испребијати, ако је јачи. Крошто, зашто, то нека сами Бог зна... А право, по души кад будемо говорили, мекана је срца и податна руке... Нема вајде криви, воли, брало, и да удари у страну, кад о себи говори, али његова лаж, његове 'оћу рећи, башједе, нијесу никоме на штети". - Цео збор око котла додаје: "Какав је да је, наш је! Драг нам је!"

Симеун, као сви јунаци буфонског типа, и они из шаљивог епа и они из лажрије - поремећено је биће; симбол хаотичности живота. Симеун је врста пропалице. Али то су пропалице које нису трагичне, јер живе у свету своје маште, а та машта је понекад толика у моћи и поетским одликама, да јој се завидети може. Симеун је пијаница, недоук, фантазија, врста глумца, али и патриот, умирен народни приповедач. Еглени крај казана отирише њему и другима његов талент, и он отпоче оно у чем је оседео,

отпоче причати и глумити догађаје лепше и вероватније од оних што се стварно догађају. Архаична и звучна реч Симеунова, помало из призованих књига, помало из народних песама, помало у сивајном сељачком жаргону, годи сваком живом. Симеун шири врсту усмене књижевности; тежаци се уче од њега причати. Симеун лаже, сељаци правилно разумеју ту врсту лажи, и, ако се нађе међу њима талент, допуштају Симеуна. Али у стварности сваки од њих чува образ и истину, јер слуте да и Симеун у некој својој стварности не лаже. На такав начин тежаци свет чудесно прима скривени смисео прича и шала Симеунових, у којима он, Симеун, има фигуру борца, зулућара, осветника раје. Симеун објашњава својим слушаоцима: "Да није шале, еглена и ове благословене мученице, вјерујте ми, дјецо моје, да би пола свијета у нашем несрећном отечеству од горног јада и чемера полућело и с ума сипло". И заиста, људи слушају Симеунове лажи, ирониично га прекидају у лажи, али скривеним очима гледају стварност, узбуђују се, заричу се над илузијама националним и босанским. Кочић каже о моменту надахнутости у Симеуну: "Јер је био као у онај непојмљиви, ватрени занос кад сви живци дрхћу и трепере у оглевитом одушевљењу, кад ријечи живо прите као варнице, а слике се вижу с неизмерном лакоћом, кад лаж постаје истина, у коју се тврдом, каменом вјером вјерује, и кад се обичан лажовчина претвара у чудновато, загонетно створење".

То су дивне и крупне речи, и после њих се зна ко је Симеун. Симеун је земља и крв, један од епских типова наше поезије. Он је потпуни тип шаливог епа. То се још није довољно рекло, али то се дугује Кочићу. Кочић, писац

кратке приче, није бедава настављао причу о Симеуну пет пута, низао серију у повезаности, у поступности босанске историје и разноврсности локалног обележја. У првој причи приповеда Симеун о зулumu који је, бајаги, починио над Турцима у Бронзаном Мајдану. У другој причи приповеда Мићан котлар о истинитом зулumu Симеунову, вероватно заиста истинитом, јер је Симеун ту јуришао на босанског сељана Брэдари да му узме ракију, које је у манастиру, а и повсуда, понестало било. У трећој опет Симеун описује свој меџдан, победу своју над Асан бегом Чеком, кога је, у машти својој, наравно, дотле мучио да узјахује и сјахује док Турчину срце није пукло. Четврти део чини кратак текст "књиге староставне", пророчких записа трезног и окривеног "загонетног" Симеуна. Пета прича, позната Ракија мајко, садржи поход Симеунов у швапски табор, до капетана, кога Симеун не удостојава ни пушке ни ножа, него га ракијом савлада и измами му "пасос" да може поћи по народу православном у писанију. Око Симеуна су, као у сваком шаљивом епу, народ, попови, војници, а сцене су доследно буфонске: гозба, борба, подвале. Жене нема. Дубавне хронике, рекли смо, нису Коџића занимале. Сем тога, Симеун је био врсте "чеда ду'овног".

Спољашња и унутрашња анализа Симеуна потврђује јунаке националног шаљивог епа. Симеун потсећа неким цртама на Краљевића Марка, неким на Бакочу Матезудеца. Као сваки јунак народног шаљивог епа, и Симеун има уз једну две јаке позитивне црте читав ред негативних. Тако мора бити, јер би се много доследном и истакнутом националном врлином шаљиви јунак прешао у трагичног хероја, и

постао смртан. А код свих народа су шaljиви епски јунаци они који су бесмртни. Краљевин Марко спава, и доћи ће опет. Тил, у фламанском шaljивом епу Тил Уленспигел, не-стаје назнано куда, али пошто је претходно оставио наро-ду у аманет: "да дух фламанског народа може спаваати, али умрети, не". Приче о Симеуну ничим не нагињу свршетку. Симеун не болује, не опомиње никада старост и смрт, не-победан је.

У позитивним својим цртама Симеун је алегорија о мисти народној у срцу народном и темпераменту народном. Његова фантазирања о јунаштву и господству просто налећу на њега, и он мора да прича и "ударе у страну". Насупрот Давиду Штрпцу, који је пре свега бистра памет народна, Симеун живи као у електрицитету високог напона. Овакв је темпо његовог причања: "Удри он на ме, удри је на ње-га. Удри он на ме, удри је на њега! Удри, удри! Удри, удри! Удри, удри!" О језику Симеонovu, о сугестивности његових приказа, било је већ помена. Чим заприповеда, погађа у способности олушалаца за радост, за дивљење. Из-мучене и несрећне људе везује поново за живот. Исправља дејство мрачајског прота. Прото усањује срца, Симеун зна чиме ће везати самоће људи једну за другу. Као сви даровити сажаци, остварује он велике солидарности; суге-рира људима шта хоће, и као у канву чаробну врећу трпе их све у неку визију или у велики смеј. Глумачки обдарен, он живи пред људима фрагменте из народног живота, преба-цује прошлост у садашњост, убеди људе у неку истинитост, испуни их страху која увек струји из убедљивих трепута-ка. Симеун је комбинација од усменог народног приповеда-

ча који измисли садржину, и декор, и глумца, који одмах костимира себе и игра своју измишљотину. Отуда је тешко узети цитат из његова текста. Кочић је оставио у Симеуну причану композицију живе речи без строгог реда, са надовезивањима, враћањима, киданим монолозима у које упада народ.

У шаљивим причама о Симеуну, ваља признати, има доста понављања, и у сценама и у монологу. Има сирове буфонерије коју само дивни језик спасава. Онај други Симеун, Симеун "књиге староставне" наговештен је, и остао је неразвијен. Али тако мора бити, мање или више. Шаљива епска фигура је народ под маском, и перипетијама зато краја нема. Очигледно је ипак да је рад Кочићев о Симеуну остао фрагментаран, иако је Кочић успео да много метне у Симеуна. Да би се то видело, сравнићемо Симеуна, соколићеа босанске раје, са Тилом Уленспиглом из модерне поеме фламанског песника Де Костера, који је, Тил, био соколик фламанског народа за време шпанске окупације под Филипом II, у XVI веку. Међу ауторима као личностима, има сличности. И Кочић и Де Костер волели су своје земље и кроз традицију и кроз садашњост. Обојице су, постепено, од борбе за национално ослобођење прешли у борбу за економско и друштвено ослобођење (наравно, Де Костер, на западу, у корист радника, а Кочић, на Балкану, у корист тажана). Обојице су из свештеничке куће. Обојице су гавани, и пре времена, млади умрли. Ако се Кочић и де Костер узму као творци, велика је међу њима разлика. Де Костер је прерађивао легенду и историски материјал; Кочић писао живи живот свог времена. Де Костер је симболички прет-

остављао опасност od писања против окупатора. У предговору његова дела, буљина говори песнику: "... ударах по онима које сматрах целатима своје отаџбине. Ниси буљина, ниси мудар. Што не манеш да спавају у гробу тај цар и тај краљ (Карло V и Филип II). Што дајеш на толико величанства. Ко тражи батине, и спапаће од батина". Коцић не зна за мудрост. Он и његови јунаци лајали су на окупатора, и страдали од батина.

И Симеун и Тил су снаге разуздане; обојица немају парадно раскалашни; обојица са топлим срцем, и обојица с главом које се прави недотупавна; обојица вештаци једене и пијена, уметници речи и приче и авантуре. Тилу су Шпанци убили оца и на муке стављали мајку; Симеун оптужује Аустрију за далеко већи преступ, и за духовни бол целог народа: "Аустрија је земљу отровала и берићет убила". Обојице су негда у саби свесни својих илузија, обојица су народа ради будале јунаштва. Али има између Тила и Симеуна и разлика. Симеун је Балканец, и поснији је од Тила у многим нагонима; он је горштак, он не мари за лични живот. Конститутивнији је од Тила, јер све што треба за причу, све је у њему самом. Тил има допуна. Тил, "дух фламанског народа"; и још, као за Дон Кихотом Санчо Пансо, иде за њим Ламе Гједзак, који је "трбух фламанског народа". Симеун нема ни Неле ни Гједзака, он је и дух и срце и трбух своје Крајине. Он је једна од оних и недоестојних и присно народних фигура које живе скривеним законима и вољама народа. Зато је "заговетка", зато је "какав такав, свима драг".

Са неколико великих фигура те врсте, са Протом,

Давидом, Мргудом, и Симеуном, Кочић, који није много написао, апсорбовао је у своје дело душу и нрав Босне. У та лица стају, равноправно, тако да кажемо персонификовани манастир и казан, мећава у планини над Добрињским пољем, јунаштво бика Јаблана. Све то положено је у један језик који је сам собом лик и дух Босне. У те велике и тврде босанске фигуре иде и Кочић сам; иде и његова Отаџбина. Дирљива је и за босанску тврдину карактеристичне оне кратке белешке од два реда и од обичних слова, у Отаџбини, којом се јавља да директор листа иде у Београд на лечење, и којом се несрећни Кочић завлада откинуо од Босне, од политике, од уметности. Болесне свести је дочекао Видов-дан 1914-те, а под земљом је био 1913-те.